

Komplet. Om Gertz og Senecas moralske breve.

Af Hans Gregersen

Senecas *Epistulae Morales* er et centralt værk med en lang reception. Den overleverede samling er ikke fuldstændig, men vi har 124 breve i en rimelig stand, og der rejses ikke tvivl om brevenes ægthed. Brevene er blevet oversat til dansk flere gange, men kun to gange komplet. Første gang ved Birgitte Thott i 1658, og anden gang ved Martin Clarentius Gertz i 1927.¹

Gertz' oversættelse af brevene udgør hoveddelen af en samling af Senecas skrifter til Lucilius, udgivet i to bind.² Ud over brevene drejer det sig om *De providentia* og udvalgte dele af *Quaestiones Naturales*, idet begge disse værker også er tilegnet Lucilius. Gertz' oversættelse står som den danske standardversion af de moralske breve, og man går som læser ud fra, at det er en komplet udgave. Det er det bare ikke, selvom erkendelsen af dette forhold har været lang tid undervejs for denne skribent.

For mere end 20 år siden faldt Kell C. Madsen og jeg over en note i Gertz' oversættelse, som vi konsulterede for at finde støtte til at gengive det andet afsnit i Senecas 9. brev på dansk. Der diskuterer han besværlighederne ved at gengive det stoiske begreb *ἀπαθεία* på latin. Vi kunne af noten se, at Gertz springer over det lille afsnit med vilje. I noten forklarer han, hvad han har gjort og hvorfor. Noter gav ikke anledning til flere overvejelser på det tidspunkt.

Nogle år senere var vi nået frem til brev 58. Det brev starter med nogle bemærkninger om latinsk sproghistorie. Seneca belægger sine pointer med citater fra romersk poesi, og siden fører denne tråd ind i det latinske sprogs vanskeligheder med at udtrykke det, som grækerne bruger *τὸ ὄν* til at udtrykke. Spændende, men svært, og vi

---

1. Sådan oplyses det på hjemmesiden "Skandinaviske klassikeroversættelser": <http://skandinaviske-oversaettelser.net/da/search/?author=Seneca,%20Lucius%20Annaeus,%20d.y.&title=Epistulae%20morales%20ad%20Lucilium>, hentet 25. august 2022.

2. Med den imponerende titel: *Seneca's Breve og andre Skrifter til Lucilius. Skildringer fra den romerske Kejsertid. En Oldtidsfilosofs Tanker om Verden og Menneskelivet i oversættelse ved M. Cl. Gertz I-II*. Gyldendalske Boghandel 1927. Det fremgår af forordet, at manus var så godt som trykket i 1920, men blev henlagt af økonomiske grunde. Gertz gennemarbejdede som 82-årig det hele igen før udgivelsen i 1927.

kom i tanker om Gertz som en ressource, der kunne hjælpe os med både at forstå og at gengive teksten.

Stor var vores overraskelse, da det viste sig, at Gertz uden videre udelader de første 24 afsnit af det brev i sin oversættelse. Her var vi altså overladt til os selv, hvad angår dansksproget gengivelse af indholdet. Efter denne oplevelse gik vi hans oversættelse af brevene systematisk igennem og fandt en hel liste af udeladelser. Der viste sig sammenlagt at mangle to hele breve og uddrag af 5 andre. Udover brev 9,2 og brev 58,1-24 var det brev 81, 9-10a, brev 100, brev 113, 3-26b, brev 114, afsnit 5, 17 & 19 og endelig hele brev 117. Til sammen fylder overspringningerne cirka 22 sider i Reynolds' Oxfordtekst, så omfanget lander på ca. 4% af tekstcorpus.

I det følgende vil Gertz' overspringninger være i fokus. Det er særligt hans begrundelser for at undlade at formulere en dansk oversættelse af de pågældende afsnit og breve, vi skal lægge mærke til.

Til brev 9, 2:

Disse Bemærkninger har jeg udeladt, fordi de ikke godt kan medtages i en dansk Oversættelse (og heller ikke bør det); de har heller ingen Betydning for Brevets Thema.³

Brev 58, 1-24:

De første to Tredjedele af dette Brev har jeg ikke villet tage med i denne Oversættelse, da Indholdet for Begyndelsespartiets Vedkommende vil være uforstaaeligt for dem, der ikke kan Latin, og Resten næppe vil kunne have nogen Interesse for de allerfleste Læsere.⁴

Brev 81, 9-10a:

Der er her i Oversættelsen udeladt et lille Stykke, som det vistnok er umuligt at gengive paa Dansk;⁵

Brev 100:

Hvad jeg ikke har oversat her, er for største Delen Bemærkninger om Fabianus's og de andre nævnte Forfatteres Stilcharaktér; det vilde være vanskeligt, ja næsten umuligt at oversætte dette paa Dansk, og det vilde vist ogsaa være

---

3. Op.cit. Bind I, side 17, note.

4. Op.cit. Bind I, side 151, manchét.

5. Op.cit. Bind I, side 259, note.

omtrent uforstaaeligt for danske Læsere. Og Interessen for det maa naturligvis formindskes derved, at der ikke er os levnet noget af Fabianus's Skrifter og heller intet af Pollios og de her omtalte Skrifter af Livius.⁶

Brev 113, 3- 26.b:

Herefter følger saa et langt Stykke, som jeg ikke vil tage med i Oversættelsen her, da disse Spidsfindigheder sikkert ikke vil have nogen Interesse eller Nytte for Læsere.⁷

Brev 114, 5:

Man kan nok se saa meget, at Stilen i disse Stykker har været yderst forskruet; men at faa nogen ordentlig Mening ud af dem synes umuligt, og lige saa umuligt er det vistnok at gengive dem paa Dansk i en tilsvarende Stilart. Jeg har derfor her maattet overspringe disse Ord.⁸

Brev 114, 17 & 19:

Dette Forhold oplyser Seneca her ved at anføre en Række Citater af begge Forfattere; men dette Stykke lader sig slet ikke gengive paa Dansk,⁹

Brev 117:

Dette Brev har jeg ikke villet tage med i Oversættelsen. Det er i alt væsentligt af samme Art som Epist. 113.¹⁰

Der er det system i Gertz' notepolitik, at han anbringer en manchete, når det er et helt brev eller en brevindledning, der mangler (brev 58, 100 & 117), mens de mindre dele afklares med noter (brev 9, 81, 113 & 114).

De oversprungne dele forekommer hyppigere, jo længere vi når frem i samlingen, men dette mønster beror ikke nødvendigvis på oversætteren. Det er en almindelig opfattelse af Senecas lange brevkursus i stoicisme, at den indbyggede progression i Lucilius' læreproces fører til, at stadig mere avancerede og specialiserede emner gen-

---

6. Op.cit. Bind II, side 133-134, manchete.

7. Op.cit. Bind II, side 185, note.

8. Op.cit. Bind II, side 188, note.

9. Op.cit. Bind II, side 191, note.

10. Op.cit. Bind II, side 201, manchete.

nemgås. De stadig hyppigere overspringninger beror derfor sandsynligvis på brevenes indhold.

Når begrundelserne for overspringningerne ses i sammenhæng, lades ingen læser i tvivl om Gertz' suverænitet. Der er tvivl og forbehold, men han ved, hvad han vil, og hans begrundelser er klart formuleret. I al fald for denne læser ser de udeladte afsnit ud til at hidrøre fra en kohærent stillingtagen til indholdet i den latinske tekst, og det lader sig gøre at se en linje i Gertz' valg.

Emnerne, der vælges fra, er ganske vist forskellige, men kan ses som varianter af hinanden. Der er tale om tekststeder, hvor Seneca diskuterer sprog, enten latin over for græsk (brev 9 & 58), idiommer (brev 81), sofistiske skinargumenter (brev 113 & 117) eller stilistiske karakteristika og sammenligninger (brev 100 & 114). Samlet set kan de citerede begrundelser repræsentere følgende argumenter:

- Læseren kan ikke forstå disse detaljer. Det har ingen interesse og/eller nytte
- Den latinske tekst kan ikke gengives på dansk
- Vi savner kontekst for at vurdere dette indhold

Men alle forhold gælder ikke i alle tilfælde, og man aner en svag udvikling i Gertz' måde at forholde sig til den stigende sværhedsgrad i brevenes indhold. Han refererer hovedindholdet af de oversprungne stykker i sine noter, sine steder ganske tæt, så helt snydt bliver den danske læser ikke. Referaterne indeholder undervejs udvalgte kernecitater fra det oversprungne (særligt i brevene 100, 113 & 117),¹¹ og i et par af de senere breve indfletter han en slags broer i den danske version, så læsningen kan forløbe uhindret for den danske læser (brev 81 & 114).

Ser vi på argumenterne hver for sig, kan vi nærme os en generel karakteristik af Gertz' opfattelse af, hvad oversættelse er og skal være.

1 Det interessante og nyttige

Det er Senecas meta-lag, der undgås. Når teksten diskuterer ordvalg, sproghistorie eller forskelle på græsk og latin, bakker oversætteren Gertz ud. Det er en slags beskyttelse af læseren mod det alt for fremmedartede. Bagsiden af denne læserbeskyttelse er, at oversætteren pådrager sig en rolle som *gate-keeper*. Selv om Gertz flere steder taler

---

11. Der er tale om indflettede læseprøver i direkte oversættelse, særligt fra de udeladte breve (4 af de 6 eksempler er fra brev 100, et 5. fra brev 117).

om både interesse og nytte (brev 58 & 113), forklares synspunktet ikke nærmere. Kun latinkyndige kan sætte pris på stedet (brev 58 & 100).

Tanken er muligvis, at den danske læser skal kunne læse den fortløbende, dansk-sprogede tekst uden på noget tidspunkt at behøve opmærksomhed på, hvad de originale, latinske formuleringer indebærer. Det er oversætterens ansvar at bringe indholdet helt over på dansk, og mellemregninger er uvedkommende.

Dette synspunkt kan man finde støtte til ved læsning af forordet. Gertz skriver:

Med Hensyn til Oversættelsens Charaktér i det hele ønsker jeg her blot at sige følgende. Baade fordi den paa mange Steder meget slette Textoverlevering gjorde det nødvendigt, og fordi jeg gerne vilde gengive Senecas Tanker saa klart og forstaaeligt som muligt for danske Læsere, har jeg hist og her oversat den latinske Text med lidt større Frihed, end jeg ellers plejer at tillade mig, idet jeg har holdt mig til Senecas egen Regel i Slutningen af 9. Brev: "*Id agendum, ut non verbis serviamus sed sensibus*". Og Senecas Tanker tror jeg at jeg har faaet ærligt gengivet.¹²

Gertz ser ud til at her at følge det princip, som senere er blevet benævnt "dynamisk ækvivalens",¹³ og han funderer det i et citat fra Seneca selv. Det oprindelige indhold skal naturligvis forstås i den oprindelige kontekst, men når oversætteren har forstået, gælder det om at få målsprogspublikummet i tale. Det kunne være interessant at undersøge, om Gertz' øvrige, omfattende oversættelsespraksis adskiller sig mærkbart fra det, han her formulerer. Der antydes i al fald et princip med "lidt større Frihed" i denne oversættelse af brevene.

Formodentlig har Gertz med sine bemærkninger om, at et bestemt indhold hverken kan have nytte eller interesse for den danske læser, opereret med en opdeling af læserne i de latinkyndige og de ikke-latinkyndige. Hvis et givet indhold kræver forstand på latin, er det uegnet til fordanskning. Forhold, som kun latinkyndige kan gennemskue, giver det ikke mening at forsøge at oversætte, for de latinkyndige kan jo læse selv.

---

12. Gertz (1927), bind I, side I.

13. Pedersen, Viggo Hjørnager: "Oversættelsesvidenskab", i Pedersen & Krogh-Hansen (1994): 36f. Modsætningsbegrebet er den *formelle* ækvivalens, som her hos Seneca følger *verbis*. At følge *sensibus* svarer i denne læsers forståelse til den dynamiske ækvivalens.

Et sådant generelt fokus på målsproget er en sandsynlig forklaring på, hvorfor Gertz netop har sprunget over de afsnit, der omhandler latin-specifikke problemstillinger.

2 Umulig at gengive

Samme resultat kommer han til med et helt andet argument, nemlig at teksten slet ikke lader sig gengive på dansk (brev 81, 100 & 114). Vi ved ikke, om han har prøvet, men det forekommer usandsynligt. Han har formodentlig ikke *villet* prøve, for han har allerede besluttet sig for, at det ikke er vejen at gå.

I noternes formuleringer indgår både modalverberne *kan*, *bør* og *vil* i afvisningen af at oversætte. Mod slutningen af samlingen optræder der flere formuleringer i retning af, at det er *umuligt* at gengive indholdet på dansk. Hvordan umuligt, spørger man sig selv, men det forklarer Gertz ikke nærmere. Men det er med Gertz' generalieblad i tankerne urimeligt at påstå, at han ikke forstod teksten, og det er også svært at fastholde, at han ikke skulle have været i stand til at finde de passende danske ord.

I Dansk Biografisk Leksikon skriver Hans Ræder om Gertz:

G.s oversættelser udmærker sig ved pinlig nøjagtighed idet han bestræbte sig for at ethvert af originalens udtryk fik en adækvat gengivelse i oversættelsen, men for stilejendommeligheder og poetisk farve havde han ingen sans.¹⁴

Om Gertz' flid var Ræder dog ikke i tvivl:

G. var i besiddelse af en overordentlig arbejdskraft og gav ikke let noget arbejde fra sig uden i alle enkeltheder at have udformet det i en så fuldkommen skikkelse som han evnede.¹⁵

Ræders uforbeholdne ros til både præcision og omhu gælder hele samlingen, hvilket enhver læser af brevene kan forvise sig om. Men Gertz' udtryk 'umuligt at gengive' sigter da heller ikke på hans egne formuleringsevner på dansk, men på de saglige vanskeligheder i kildeteksten. Der er vægt på andre modaliteter end *kunnen*, det er *bør* og *vil*, der giver forklaringen.

---

14. M.Cl. Gertz | lex.dk hentet 5. september 2022.– Dansk Biografisk Leksikon, 2. udg. bd. 8, 1936.

15. Smst.

Man kan undre sig over, at Gertz ikke giver sine danske læsere den fulde tekst. Han forstod den utvivlsomt. I efterordet i bind II gør han præcist rede for sine kilder til tekstvalget, baseret på mange års studier både før og efter disputatsen fra 1874.¹⁶ Seneca var en livslang interesse for ham, og han bidrog med store fremskridt i det filologiske arbejde.¹⁷

3. Manglende kontekst

Det tredje argument om, at vi savner kontekst for at forstå indholdet, bringes udelukkende på bane i manchetten ved brev 100. Her argumenterer Gertz for, at værdien af brevet faktisk er mindre, fordi vi ikke kender de forfatterskaber eller værker, der rangordnes. Sådan kan man stadig mene, men de færreste ville nok af den grund undlade at oversætte. Selv om konteksten er ukendt, vil den moderne læser gerne følge med hele vejen.

Men vanskelighederne er dog reelle. Hvad Ræder beskrev som Gertz' svage punkt, 'stilejendommeligheder' og 'poetisk farve', er en væsentlig udfordring i brev 100, hvor der anstilles en sammenligning af forfatterskaber, vi kun kender delvist. Og i de oversprungne dele af brev 114 gives der læseprøver fra ellers stort set ukendte forfattere som Maecenas og Arruntius, hvor manglen på kontekst og det sære ordvalg (som er pointen) gør den danske gengivelse mere tentativ.

Det er her det samlende synspunkt, at overspringningerne i Gertz' ellers meget grundige værk skyldes hans oversættelses domesticerende karakter. Man kan satse på at trække læseren i retning af teksten (*foreignisation*) eller tværtimod trække teksten i retning af læseren (*domestication*).¹⁸ Dette forhold er et vilkår for oversættelse, da forskellige sprog ikke løser deres opgaver på samme måde. Dilemmaet kan formuleres

---

16. Efterskriften er at finde i Gertz (1927), bind II, side 350-351. Titlen på Gertz' disputats var: *Studia critica in L. Annaei Senecae dialogos*. Gertz havde haft planer om at gå videre: "Det havde nemlig i sin Tid (1882ff.) været min Hensigt at levere en ny kritisk Udgave, særlig af Brevene..."; op. cit. side 350.

17. Se Sten Ebbesen (2021).

18. I al fald siden Schleiermachers Platon-oversættelser (1804-1809) har dette spændingsfelt været identificeret og beskrevet. De engelske begreber stammer fra Lawrence Venuti (1995), se Schwartz (2021): 43.

forskelligt, men både forordet og noterne peger på, at Gertz har en dansk læser uden kendskab til latin i tankerne.

De oversprungne afsnits karakter understreger denne prioritering i hans oversættelse. Netop fordi han vil nå frem til en form, som er tilgængelig for den dansksprogede læser, føler han sig tvunget til at sortere i den latinske kildetekst, når indholdet vurderes at være for fremmedartet. De overraskende huller i det sene punktum for Gertz' livslange Seneca-beskæftigelse bekræfter, at hans bevidste eller ubevidste oversættelsesstrategi har haft en domesticerende karakter.

Det betyder, at Gertz' 1927-udgave af brevene ikke er komplet, og at der for senere oversættere af brevene foreligger den yderligere motivation, at dele af indholdet skal finde sin første, danske form.

Bibliografi:

Ebbesen, Sten 2021. "Gertz (og Madvig) og Seneca", side 355-366 i Troelsgaard, Christian under medvirken af Bloch, David (eds.) *Dansk Editionshistorie*, bind 1. Museum Tusulanum. København.

Gertz, M.Cl. 1927. *Seneca's Breve og andre Skrifter til Lucilius. Skildringer fra den romerske Kejsertid. En Oldtidsfilosofs Tanker om Verden og Menneskelivet i oversættelse ved M. Cl. Gertz I-II*. Gyldendalske Boghandel. København.

Pedersen, Viggo Hjørnager og Krogh-Hansen, Niels (eds.). 1994. *Oversættelses-håndbogen*, Munksgaard. København.

Schwartz, Adam 2021. "Overvejelser om oversættelse". *Logos* no. 2: 41-45.